

הַזֶּה מִדְּרַבָּנָן, לָכֵן מִי שֶׁשָּׁקְשָׁה עָלָיו לֶאֱכֹל מְרוֹר, יְכוּל לְסַמּוֹךְ עַל דְּעָה זֹאת לֶאֱכֹל רַק פְּחוֹת קֶצֶת מִכֶּמו שְׁלִישׁ בֵּיצָה וַיְבַרֵךְ עָלָיו. וּמִי שֶׁהוּא חוֹלָה, שְׂאִינּוּ יְכוּל לֶאֱכֹל מְרוֹר כָּלֵל, יִלְעוּס עַל-כָּל-פְּנִינִים קֶצֶת מִהֵמִינִים שְׂיוּצָאִין בָּהֶם אוֹ שְׂאָר עֵשֶׂב מֵרַעַד שְׂיִרְגִישׁ טַעַם מְרִירוֹת בְּפִיו לְזַכֵּר בְּעֶלְמָא, בְּלֹא בִּרְכָה.

(ח) אַחַר כֵּן אוֹכְלִין הַסְּעוּדָה. וַיֵּשׁ לֶאֱכֹל כָּל הַסְּעוּדָה בְּהִסְבָּה. וְנוֹהֲגִין לֶאֱכֹל בֵּיצִים. וְהַחֲכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ, שֶׁלֹּא לְמִלְאֵת כְּרִסּוֹ, לְמַעַן יוּכַל לֶאֱכֹל אֶת הָאֲפִיקוֹמָן כְּמִצְוֹתוֹ, וְלֹא לֶאֱכִילָה גִסָּה. וְאִין אוֹכְלִין בְּשֵׁר צָלִי בִשְׁנֵי הַלֵּילוֹת, אֶפְלוֹ שֶׁל עוֹף. וְאֶפְלוֹ בְּשִׁלוּהוֹ וְאַחַר כֵּן צְלוּהוּ בְּקִדְרָה, אִין אוֹכְלִין. יֵשׁ נוֹהֲגִין שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּלִילוֹת אֵלּוּ שׁוּם טְבוּל, חוּץ מִשְׁנֵי טְבוּלִים שֶׁל מִצְוָה, כְּדִי שְׂיִהְיֶה נֶכֶד שְׂאֵלוֹ הֵם לְשֵׁם מִצְוָה. לְאַחַר גַּמֵּר הַסְּעוּדָה, אוֹכְלִין אֲפִיקוֹמָן, זִכָּר לְקִרְבָּן פֶּסַח שֶׁהִיָּה נֶאֱכָל בְּסוּף הַסְּעוּדָה, שְׂיִהְיֶה גַמֵּר כָּל הַשְּׁבִיעִי. וַיֵּשׁ לֶאֱכֹל כְּשֵׁנֵי זֵיתִים, אֶחָד זָכָר לְפֶסַח, וְאַחַד זָכָר לְמִצְוָה שֶׁהִיָּתָה נֶאֱכָלָת עִם הַפֶּסַח. וְעַל-כָּל-פְּנִינִים לֹא יִפְחוֹת מִכִּזֵּית, וְאוֹכְלוּ בְּהִסְבָּה. וְאַחַר הָאֲפִיקוֹמָן, אֲסוּר לֶאֱכֹל שׁוּם דְּבַר. אַחַר כֵּן מוֹזְגִין כּוֹס שְׁלִישִׁי לְבִרְכַת-הַמְּזוּן. וְצָרִיד לְדַקְדֵּק בּוֹ אִם הוּא נְקִי מִשְׂיֹרֵי כּוֹסוֹת, דְּהִנְנוּ אִם אִין בּוֹ שְׂיֹרֵי יַיִן שֶׁשָּׂרָה בּוֹ מִצְוָה בְּשַׁעַת הַסְּעוּדָה. כִּי אִם אִינוּ נְקִי, צָרִיד שְׂטִיפָה וְהִדְחָה (עֵין לְעִיל סִימָן מ"ה סְעִיף ד'). וּמִצְוָה לְהִדָּר שְׂיִבְרַכּוּ בְּזִמּוֹן. אָבֵל לֹא יִלְכוּ מִבֵּית לְבֵית לְצַרְדֵּי זִמּוֹן, כִּי כָל אֶחָד צָרִיד לְבָרֵךְ בְּרִכַּת-הַמְּזוּן בְּמִקּוֹם שְׂאֵכֵל. וְנוֹהֲגִין שֶׁבְּעַל-הַבַּיִת מְבָרֵךְ בְּזִמּוֹן, שְׂנֹאֲמֵר, טוֹב עֵין הוּא יְבָרֵךְ (עֵין לְעִיל סִימָן מֵה סְעִיף ה'), וְהוּא מְקַרֵּי טוֹב עֵין, שְׂאֲמֵר, כָּל דְּכַפֵּינֵי יִיתִי וַיִּיכּוֹל וְכוּ'. וְאַחַר כֵּן מְבָרְכִין עַל הַכּוֹס וְשׁוֹתִין בְּהִסְבָּה. וְאַסוּר לְשַׁתּוֹת בֵּין כּוֹס זֶה לְכוֹס רְבִיעִי.

י"ד' ניסן ט) אַחַר בְּרִכַּת-הַמְּזוּן מוֹזְגִין כּוֹס רְבִיעִי. וְנוֹהֲגִין לְפַתּוֹחַ אֶת הַדְּלֵת,

29. Nevertheless, if you reclined only while eating the matzah and drinking the Four Cups of wine, you have fulfilled your obligation. (*Ibid.* 472:23)

30. If you are so full that any more eating is abhorrent, and you eat the *Afikoman* in such a condition, you have not fulfilled your obligation. (*Ibid.* 476:6)

31. Women are also obligated to eat the *afikoman*. (*Ibid.* 476:2)

32. Since it is a reminder of the *Pesach* sacrifice, it must be eaten before midnight, as was required of the actual *Pesach* sacrifice. (*Ibid.* 476:6) Midnight does not mean 12 P.M., but is dependent on the length of the hours of daylight and night time.

an egg. Since the mitzvah of eating *maror* is in our days a rabbinical requirement, therefore, a person, who finds it difficult to eat *maror*, may rely on this (more lenient) opinion, and eat a little less than one third of an egg, and say the berachah over it. A person who is sick and cannot eat *maror* at all, should, nevertheless, chew a little of any of the species, with which the mitzvah of *maror* may be fulfilled, or any bitter tasting herb, until he feels a bitter taste in his mouth; just as a token, without saying a berachah.

8) After that the meal begins. It is proper to eat the entire meal²⁹ while reclining. It is customary to eat eggs. It is wise to use good judgment, and not overeat, so that you will be able to eat the *afikoman*, as required, (with appetite), and not on a full stomach.³⁰ Roast meat should not be eaten, on the two *seder* nights, not even roast poultry. Even if it was boiled and then pot roasted, it should not be eaten. Some have the custom not to eat any food dipped in liquid, on the *seder* nights, except the two required dipped foods, so that it should be prominently recognized that these two are mitzvos. After completing the meal, the *afikoman* is eaten³¹ to remind us of the *Pesach* sacrifice,³² which was eaten at the end of the meal so that you should be completely satiated. It is proper to eat two *kazeisim* (of matzah for the *afikoman*), one to remind us of the *Pesach* sacrifice, and the other to recall the matzah that was eaten with the *korban Pesach*. At any rate, you should not eat less than a *kazayis*, and you should eat the *afikoman*, while reclining. After eating the *afikoman*, it is forbidden to eat anything.^{33 34} The third cup is then filled for *Birkas Hamazon*. You must make sure that it is clean, not containing leftover wine, that is to say, nothing is left from the wine, in which matzah may have been soaked during the meal. If it is not clean, it requires washing and rinsing (See Chapter 45:4 above). It is a mitzvah to make an effort to recite *Birkas Hamazon* with *zimun* (three males), but you should not go from house to house to look for people required for *zimun*, because each person is required to say *Birkas Hamazon* in the place where he has eaten. It is customary for the master of the house to lead the *zimun*³⁵ as it is said: "A man of a good eye shall bless," (Proverbs 22:9) (see Ch. 45:5) and he is called, "A man of good eye," (i.e. a generous person) because he said: "All who are hungry—let them come and eat" etc. After *Birkas Hamazon*, the berachah is said over the third cup, and you should drink it while reclining. It is forbidden to drink between this cup and the fourth cup.

April 23 9) After *Birkas Hamazon*, the fourth cup is filled. It is the custom to open

33. Our Sages ordained this rule, so that the taste of matzo remains with you. If you forgot and did eat something else, you must eat another *kazayis* of matzo for the *afikoman*. (*Ibid.* 476:1)

34. You are permitted to drink water. Some *Poskim* also permit tea. Other drinks, however, that are tasty or sharp, that would remove the taste of matzah are forbidden. (*Ibid.* 478:2, 481:1)

35. He takes precedence even over a guest, who is usually accorded the privilege of leading the *zimun*. (*Ibid.* 479:13)

לזכר שהוא ליל שמורים, ואין מתיראין משום דבר. ובזכות האמונה, יבוא משיח צדקנו, והקדוש-ברוך-הוא ישפוך חמתו על הגוים, ולכן אומרים שפוך חמתך וגו'. אחר כך מתחילין לא לנו, ואומרים כסדר. וכשמגיע להודו, אם הם שלשה, אפלו עם אשתו ובניו שהגיעו לחנוכה, יאמר הודו, והשנים יענו, כמו שאומרים בצבור. מן הכוס הרביעי, צריכין לשתות רביעית שלמה ומברכים אחריו ברכה אחרונה, ואחר כך גומרין כסדר ההגדה. ואחר ארבעת הכוסות אסור לשתות שום משקה רק מים. אם אין שנה חוטפתו, יאמר אחר ההגדה שיר השירים. ונהגין שאין קורין קריאת-שמע שעל המטה, רק פרשת שמע וברכת המפיל, להורות שהוא ליל שמורים מן המזיקין ואינו צריך שמירה.

(י) מי שאינו שותה יין כל השנה מפני שמזיק לו, אף-על-פי-כן צריך לדחוק את עצמו לשתות ארבעה כוסות, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, על רבי יהודה בר רבי אלעי, שהיה שותה ארבעה כוסות של פסח, והיה צריך לחגור צדעיו עד שבועות. ומכל מקום יכול למזגו במים, או לשתות יין צמוקים (עין לעיל סימן נג סעיף ו), או שישתה מעד אם הם חמר מדינה.

(יא) אם נאבד האפיקומן, אם יש לו עוד מצה מאלו שנעשו לשם מצת מצוה, יאכל ממנה כזית. ואם לאו, יאכל ממצה אחרת כזית.

(יב) מי ששכח לאכול את האפיקומן, אם נזכר קדם ברכת-המזון, אף-על-פי שכבר נטל מים אחרונים או שאמר, הב לן ונברך, אוכלו ואינו צריך לברך ברכת המוציא. ואף-על-גב דאסח דעתה מלאכול, לא חשיב הסחה-הדעת, כיון שהוא מחיב לאכול, ואתפא דרחמנא קסמכינן. ומכל מקום יש לו לטול ידיו, ולא לברך על נטילת ידים. ואם לא נזכר עד לאחר ברכת-המזון קדם שברך בורא פרי הגפן על כוס שלישי, יטול ידיו, וגם כן לא לברך על נטילת ידים, ויברך ברכת המוציא, ויאכל כזית, ואחר כך יברך ברכת-המזון, ויברך על כוס שלישי וישתה. אבל אם לא נזכר עד לאחר שברך בורא פרי הגפן על כוס שלישי, ישתה את הכוס. ואם רגיל בפעם אחרת לברך ברכת-המזון בלא כוס,

36. You must do this, in order to be able to recite the after-berachah over the wine; for if you drink less, it is questionable if you should recite the berachah. (*Ibid.* 472:30)

the door, to remind us that tonight is a night of Divine vigil, and we are not afraid of anything. In the merit of our faith in Hashem, our righteous *Mashiach* will come, and the Holy One, blessed is He, will pour out his anger on the nations. Therefore, we recite *Shefoch chamasecha* (Pour out Your anger) etc. After that, we say, *Lo lanu* (Not for us) and continue reciting the *Hallel*. When we reach *Hodu* (Give thanks), if there are three people present, even if they are his wife and children, who have reached the age of training for mitzvos, the leader should say *Hodu*, and the other two people respond, as it is done in the synagogue. You are required to drink a full revi's³⁶ from the fourth cup, after which you say the after-berachah.³⁷ You then recite the *Haggadah* to the end. After the fourth cup, it is forbidden to drink any beverage, except water.³⁸ If you are not too sleepy, you should say *Shir hashirim* after the *Hagadah*. It is customary not to say the bedtime *Shema*, except for the section of *Shema* and the berachah *Hamapil*, to indicate that it is a night of divine vigil when Hashem protects us from all evil, and we need no other protection.

10) A person, who does not drink wine all year, because it causes him discomfort, nevertheless should make a special effort to drink the Four Cups, as our Rabbis, of blessed memory, relate about Rabbi Yehudah bar Rabbi Ilai, who used to drink the Four Cups of wine on *Pesach*, and then he would have to wrap his temples until *Shavuos* (because of the headache the wine gave him). However, such a person may dilute the wine with water, or drink raisin wine, (see Chapter 50:6 above), or he may drink mead, if these are the "beverage of the country"

11) If the *afikoman* was lost, and you still have matzah left of those that were made specifically for the mitzvah, you should eat a *kazayis* of that matzah, otherwise, you should eat a *kazayis* of any other matzah.

12) If you forgot to eat the *afikoman*; and reminded yourself before saying *Birkas Hamazon*, although you already had washed your hands at the end of the meal or said, "Come, let us say the blessings," you may eat the *afikoman*, and do not have to say *Hamotzi*. And even though you had not intended to eat anymore, this does not constitute a diversion of the mind, since it is your duty to eat the *afikoman*, and are sitting at Hashem's table, (and must fulfill His will; thus you were not completely distracted). Nevertheless, you should wash your hands, without saying *Al netilas yadayim*. But if you did not remind yourself, until after saying *Birkas Hamazon*, before saying *Borei peri hagafen* over the third cup, then you should wash your hands again, without saying, *Al netilas yadayim*, and recite the berachah of *Hamotzi*, eat a *kazayis* of the *afikoman*, say *Birkas Hamazon*; then say the berachah over the third cup, and drink it. But if you only reminded yourself after saying *Borei peri hagafen* over the third cup, you should drink the cup. If on other occasions you are accustomed to recite *Birkas Hamazon*, without a cup of wine, you should wash your

37. This berachah will also exempt the wine of the third cup. (*Ibid.* 480:7)

38. See note 34.

יטול ידיו ויאכל אפיקומן ויברך ברכת-המזון בלא כוס. אבל אם הוא נזהר לברך תמיד ברכת-המזון על הכוס, ועתה לא יוכל לברך על הכוס, משום דהוי מוסיף על הכוסות, לכן לא יאכל אפיקומן, ויסמוך על המצה שאכל תחלה.

טו' ניסן

סימן קכ

הלכות ספירת העמר וימי הספירה

(א) גליל שני של פסח, מתחילין לספור ספירת העמר. וסופרין מעמד. המצוה היא לספור תכף בהתחלת הלילה, אחר צאת הכוכבים. ובדיעבד, זמנה כל הלילה. בבית-הפנסת, גליל שבת ויום-טוב, סופרין לאחר הקדוש, כדי להקדים קדשת היום. ובמוצאי-שבת ויום-טוב, סופרין קדם הבדלה, כדי לאחר יציאת היום. וכשחל יום-טוב האחרון במוצאי-שבת, שאומרים קדוש והבדלה על כוס אחד סופרין גם כן קדם, כדי לאחר את ההבדלה.

(ב) מי ששכח כל הלילה ולא ספר, יספור ביום בלא ברכה, ובלילות שאחר כך יספור בברכה. ואם שכח גם כל היום, יספור אחר כך בכל הלילות בלא ברכה. ואם נסתפק לו אם ספר בלילה או לא, אף-על-פי שלא ספר ביום שלאחריו, מכל מקום יכול לספור שאר הלילות בברכה.

(ג) השואל מחברו בין השמשות או אחר כך, כמה מונים היום, יאמר לו, אתמול היה כך וכך. שאם יאמר לו כמה מונים היום, אינו רשאי לברך אחר כך על הספירה.

(ד) לכתחלה קדם שיברך, צריך שידע על מה הוא מברך, דהיינו שידע כמה ימים הוא בספירה. ובדיעבד אם לא ידע ופתח וברך על

1. Since this is a mitzvah, that is done only at a certain, specific time, women are exempt from counting the *Omer*. *Magein Avraham* says that women have since accepted this mitzvah as an obligation, but *Mishnah Berurah* says that in our areas, women are not accustomed to count the *Omer*. He quotes from *Shulchan Shlomo* that women certainly should not say the berachah. (*Mishnah Berurah* 489:3)

2. You should also stand for the berachah. If, however, you did count while sitting, you have still fulfilled your obligation (and you need not count over again). (*Ibid.* 489:6)

hands, eat the *afikoman*, and say *Birkas Hamazon* without a cup of wine. However, if you are scrupulous, and always says *Birkas Hamazon*, over a cup of wine, and now cannot do it, because you would be adding to the four cups, (which is forbidden), then you should not eat the *afikoman*, but rely on the matzah, which you ate before.

April 24

Chapter 120

The Laws of Counting the Omer and the Days of Sefirah

1) On the second night of Pesach, we begin counting the *Omer*.¹ You should stand during the counting.² The mitzvah requires that the *Omer* be counted, as soon as possible after nightfall,³ after (three medium-size star) stars begin to appear. If you did not count at the beginning of the evening, you may count the entire night. In the synagogue, on the eve of Shabbos and Yom Tov, we count after the *Kiddush* is said, in order to give precedence to the (proclamation of the) holiness of the day.⁴ At the conclusion of Shabbos and Yom Tov, we count before the *Havdalah* is said, in order to delay the end of the day. If the last day of Yom Tov occurs on Shabbos night, when the *Kiddush* and the *Havdalah* are said over one [the same] cup of wine, we also count before, in order to postpone the *Havdalah*.

2) If you forgot to count during the night, you should count during the daytime, but without a berachah. On subsequent nights, you may count with a berachah. If you neglected to count an entire day, you should count on all subsequent nights, without saying the berachah.⁵ If you are not sure whether or not you counted that night, even though you did not count on the following day, nevertheless, you may count the remaining days with a berachah.

3) If someone asks you, during twilight or later, "What is tonight's count?" You should tell him, "Yesterday was such-and-such," for if you would tell him today's count, you are not permitted to say the berachah, when you count the *Omer* later that night.⁶

4) Before saying the berachah, you should know what the berachah is for; that is, you should know the exact number of days of the *Omer*.⁷ However, if you did not

3. Counting the *Omer* is done after the *Maariv* prayer, before saying *Aleinu*. Later *Poskim* rule, however, once the stars have appeared, the *Omer* may be counted even before *Maariv*. (*Ibid.* 489:2,18)

4. At home, however, we must count the *Omer* before *Kiddush*, as it is forbidden to eat before counting the *Omer*. (*Ibid.* 489:39)

5. This law also applies, if you realized you counted the wrong *Sefirah* yesterday. (*Ibid.* 489:35)

6. However, if, for example, you just said the number twelve, without saying *today is the twelfth day*, you can still count the *Omer* with a berachah. (*Ibid.* 489:22)

7. The later *Poskim* rule that it is permitted to count the *Omer* in any language you understand. If you do not understand, and, thus, you do not know what you are counting, you cannot fulfill your obligation, even if you count in Hebrew. (*Ibid.* 489:11)